

DESPRE FIREA OGLINZII

Adrian Rezuș

équivalences

regards

2006

EDITION: **ADRIAN REZUŞ** (The Netherlands) (ed.)
© 1979 ADRIAN REZUŞ (Nijmegen, The Netherlands) [TEXT]
© 2006 ILINCA BERNEA (Bucharest, Romania) [COVERS]
© 2001 RODICA ILIESCO (PARIS, FRANCE) [LOGO *Centaure*]
© 2006 **ÉQUIVALENCES** [PDF \LaTeX – HYPERSCREEN]

**This electronic edition is a *non-profit* publication
produced by PDF \TeX 14.H &
created by \LaTeX 2 ϵ with HYPERREF & HYPERSCREEN**

PDF \TeX 14.H © 2001 HÀN THẾ THÀNH
 \LaTeX 2 ϵ © 1993–2001 THE \LaTeX 3 PROJECT TEAM *et al.*
HYPERREF © 1995–2001 SEBASTIAN RAHTZ
HYPERSCREEN © 2001-2002 ADRIAN REZUŞ [based on PDFSCREEN]
PDFSCREEN © 1999–2001 C. V. RADHAKRISHNAN

TYPESET BY ROMANIAN \TeX © 1994–2001 ADRIAN REZUŞ
PRINTED IN THE NETHERLANDS – APRIL 22, 2006

Adrian Rezuș

DESPRE FIREA OGLINZII

*pentru IMD,
cea din oglinzile care-au rămas*

Nijmegen
1979
2006

« *oamenii trec, oglinzile rămân* »
(Ilinca Bernea *Solilocvii*)

Pseudo-Bovillus *De natura speculi*

Traducere dintr-un autor anonim, sec. XVI: *Liber de enigmatē*, capitolul X *De natura speculi*. Ms. *Kon. Bibl.*, 's-Gravenhage, KX 789. Codice cartaceu^a, 111 ff., 30,0 x 23,0 cm., din cea de-a doua jumătate a secolului XVI, scriitură umanistă cursivă, cu 10 file albe. Alterat, pe alocuri. Numeroase decorații și note marginale, adăugate de câteva mâini, diferind de cea a copistului principal. Autorul ar putea fi identificat ca fiind unul din familiarii lui Charles de Bovelles (1479–1567)^b. Textul conține referințe incidentale la Jan Ruysbroek [Jan van Ruusbroec, Ioannes Rusberius] *De ornatu spiritualium nuptiarum libri tres*, *Een spiegel der eeuwigher salicheit* etc. Mai frecvente sînt comentariile – uneori parafraze^c – la texte cunoscute ale lui Bovillus, ca de pildă: *De sapiente*, *De intellectu*, *De nichilo*, *Ars oppositorum* etc. Desigur, *De enigmatē* putea fi scris abia după vizita lui de Bovelles în Țările de Jos, i.e., circa 1505, deși nu se poate stabili cu certitudine dacă autorul a avut în mînă ediția pariziană a lui Henri Estienne din 1511 a opusculelor acestuia^d. Unele referințe directe ale textului la *magister Carolus* [sc. Bovillus] pot sugera faptul că acesta din urmă nu mai era în viață în momentul compunerii tratatului, ceea ce dă 1567 ca *terminus a quo* pentru redactare^e. Această datare este, de altfel, în acord cu informații pe care le-am putut extrage din cîteva curioase însemnări marginale la tratatele *matematice* ale lui Bovillus, aflătoare în «Colecția [donația] L. E. J. Brouwer», *Provinciale Bibliotheek van Friesland* (Leeuwarden). Aparent, *De enigmatē* n-a fost tipărit niciodată.⁰

⁰*Nota traducătoarei <Monique van den Boogaerd>*. ([Din: *Absențe*, 1979.] Adnotările **a-e** aparțin autorului [*Absențelor*] și apar la sfîrșitul textului «traducerii» de față. [n.a.]

Stă în firea oglinzii perfecte să dea unitate fiecărui lucru, să-l reflecte în întregime și în mod uniform, să-i dea corp și să nu-l împrăstie prin tremur sau curgere, așa cum < s-ar întâmpla > în apele vreunui izvor sau pîrîu de munte, bunăoară.

Firea oglinzii e <și> în soliditatea ei [natura speculi est. . . ut sit solidum] – deși corpul acestui solid e imaterial aici [sub conspectu inspectionis] –, apoi, ea nu trebuie să distragă atenția <privirii> [indistractum sit], ci, mai degrabă, s-o concentreze; oglinda este o suprafață [superficies], un plan virtual, chiar imaginar [speculativum], primind privirea în transparentă [spectatio luminis] și lumină [lumen, <claritate>?], prin cel puțin una din incidențele [facies] ei.

Forme deja împlinite locuiesc domeniul oglinzii [regio . . . speculi], această locuire se face în prietenie și acord [consistens sit] cu firea oglinzii. De fapt, locuitorii oglinzii nu fac decît să împlinească privirea, așa cum actul nu e decît umplerea uneia dintre puțințe.

Într-adevăr, pentru ca viziunea [visio] <noastră> să se împlinească și pentru ca intenția [intuitio] <noastră> să fie clară și perfectă, trebuie ca amîndouă – privirea [oculus] și oglinda [speculum] – să fie menite una alteia, să se atașeze reciproc și în mod intim, trebuie ca privitorul împlinit [actum speculans] să coexiste, într-o tensiune permanentă, cu puțința de prezentare [presentatrici potentie] a oglinzii și s-o vizeze în mod constant [statim addictum intentumque. . . esse oportet].

Nici un obstacol, – fie el materie virtuală, aproape-ființă [prope peneque ens] ori act împlinit –, nici un corp, nici un mediu opac [medium corporis opacitate] nu trebuie să se poată inter-pune [intercludi], să poată separa ori distinge [separari, abiungi] între privire și oglindă, nici între actul <privirii> și <propria lui> puțință.

Și dacă privirea și oglinda se învecinează, stînd față-n față una către alta, și își co-

respund în apropierea lor, acest lucru se întâmplă, fără-ndoială, doar pentru <faptul> că amîndouă sînt legate în mod indisolubil una de alta și comunică între ele, ca printr-o rețea diafană de-desubtul firii [spectrans nexus substantialis].

Și dacă nu putem disocia între ele, dacă nu putem separa nici odată privirea de oglindă <și> dacă nu putem despărți nicicînd oglinda de privire, aceasta e, desigur, doar urmarea faptului că privirea stă mereu în aparența oglinzii [in conspectu speculi] <și> în puterea ei de prezentare, reflectînd [perlustrans] cele ce i se oferă prin intermediul ei [ab speculo offeruntur].

Prin această metaforă [analogia] trebuie să poți pătrunde în însăși natura Sinelui-ca-oglindire și s-o poți surprinde în plinătatea ei.

Căci, cu toate că inima [animus] sinelui este unică, întreagă și neîmpărțită, firea ei formînd un individ real total [totaque sui substantia unicus], – precum un înțelept sau chiar un înger bunăoară –, o parte a ei poate apărea ca fiind asemănătoare privirii, pe cînd cealaltă s-ar putea asocia oglinzii, așa cum ne-a arătat-o odinioară magister Carolus în tratatele <lui> mirabile Despre înțelegere și <Despre> înțelept.

Partea care se aseamănă privirii e <doar> o rețea de operații [<agens> nexus ac vinculum], <agentul> comprehensiv [agensve intellectus], <sinele privit ca> act fără pasiuni [actus animi impassibilis], <pe cînd> cea care emulează [emulatur] oglinda este partea intrinsecă și internă [interior] a sinelui, capabilă, prin natura lucrurilor, să recepteze <în chip> exact [fidele] aspectele [notiones] lumii, precum în memoria unui înțelept ori în amintirea unui înger. Căci aspectele variate ale lumii se iscă în mod permanent [irru<m>perunt] în încăperile ornate [ornate aule] ale sinelui prin porțile larg <deschise de către> practica comprehensiunii de sine [per... valvas practici intellectus].

Oglinda receptivă a sinelui este – într-adevăr – mult asemănătoare putinței pe care o numim memorie. Ea este cea care oferă și prezintă comprehensiunii speculative [speculativo intellectui], aspectele lumii, în vederea contemplării fără de sfârșit [in eviterne contemplationis officio offerre presentareque . . . iubetur].

Spune-ți așadar că – pe de o parte – privirea sinelui e înțelegere activă, ceea ce cuprinde și face toate cele ce sînt <pe lume>, și că – pe de altă parte – oglinda lui e doar înțelegere posibilă, puțința de a primi și prezenta speculației aspectele <lumii>.

În acest fel, privirea și oglinda sinelui sînt <două> lucruri care se întîlnesc [confluent] în firea [substantia] lui unică și indivizibilă, ele sînt prezente în mod constant [iugiter. . . adsunt] una alteia și comunică în transparență, <căci> nu există nici un mediu opac care să le poată separa și să poată împiedeca [prependiatur] spectrarea [conspectus] lor reciprocă.

Oglinda sinelui, la fel ca și puțința memoriei, este un <mediu> solid [solidum], stabil și stabilizant [indistractum] totodată, continuu și omogen [uniforme], capabil să reflecte și să primească – ca receptor – <transparența și> claritatea înțelegerii [perlucidum affectumque intellectuali lumine].

Soliditatea <acestui mediu> constă în aceea că el nu admite ca imaginile [imagines] pe care le-a receptat deja să se amestece în profunzimi [in profundum mergi], nici ca ele să dispară odată pentru totdeauna, cumva în <abisul> uitării sau în neant [in oblivionem aut in nichilum. . . abire]. Oglinda sinelui reține, într-adevăr, aceste imagini pe întreaga ei suprafață transparentă [summa ac perlucida sui superficie retentat] pentru ca să le re-prezinte apoi privirii sinelui [intellectuali oculo. . . <re>presentat].

Dacă vrei să urmezi mai departe virtutea <minunată> a acestei metafore [analogie vim], n-ai decît să <încerci să> surprinzi apoi <care este> lucrul pe care îl zărește

mai întâi privirea sinelui în propria lui oglindă, <n-ai decît> să <încerci să> înțelegi care este imaginea sau aspectul cel mai pregnant [potissima imago ac species] pe care se străduie memoria să-l ofere [satagat offerere] înțelegerii <noastre> speculative spre contemplare.

<De fapt,> privirea și oglinda – <așa cum le întâlnim în jurul nostru, în cele> materiale <și terestre adică> – trebuie <într-adevăr> să se opună una alteia [ex opposito... debet... collocari]; în această <...> inspecție reciprocă [în ipsa inspectio-
ne], ele trebuie să stea <în mod efectiv> una în fața alteia, la distanță [e regione]. <În sfârșit,> stă în firea oglinzii să capteze, să absoarbă și să culeagă o imagine [captare, haurire et excipere imaginem] care i se opune de-a lungul unei diagonale <virtuale> [ipsi ex adverso dyametri collocatur]; <imaginea apare ca fiind> ceva dispersat <de oglindă și> la o distanță <anume de ea, pe o linie> dreaptă [quodve recta distantia ab eodem dispecitur].

<Pe de altă parte, în lumea sinelui,> lucrul al cărui imagine trebuie culeasă în oglindă – <în oglinda sinelui, adică> – nu va fi nimic altceva decît privirea însăși, <privirea sinelui>.

Privirea <sinelui> stă, <din nou,> la distanță, <departe> de oglindă de-a lungul unei <alte> diagonale, <un fel de> interval [ab speculo per dyametri distat intervallum], un interval pe care se propagă – pe aceeași diagonală – în oglindă, aspectele privirii [cuiusve species ductu eiusdem dyametri in speculum ab oculo manat].

Prima imagine menită să fie primită [recipi... nata est] în oglindă este deci o imagine, un aspect [imago ac species] al privirii înseși, <a privirii autentice, adică a privirii sinelui, de astă dată>. Ceea ce e menit să fie intuit [intueri... natus est] în oglindă nu este altceva decît privirea însăși, sau, <mai degrabă, unul din> propriile

ei aspecte [seipsum suive speciem].

<Într-adevăr,> *privirea adevărată și – totodată – cea mai autentică <dintre priviri>* [vera. . .et potissima inspectio] <nu este altceva decât> *o inspecție a privirii înseși* [est solius oculi inspectio].

Aceeași privire care-și proiectează imaginea în oglindă, prin vibrația <continuă a firii> ei [qui in speculum suam derivat vibratque speciem] – <privirea din care derivă propria ei imagine în oglindă> – *se bucură mai apoi <de faptul> că se <poate ea însăși privi și> contempla* [speculari. . . gaudet] *pe sine, în aceeași imagine, cea oferită de <aceeași> oglindă* [a. . . speculo presentata], <printr-un act pasiv de prezentare>.

<Pentru ca să înțelegi înțelegerea însăși, încearcă> *acum să spui <lucrurile> în același fel, dar <cu privire> la contemplarea unui sine <concret>, la <privirea unui> înțelept sau <a unui înger>, bunăoară* [. . .age dic et paria. . . de contemplatione . . .sapientis ac. . . <angeli>].

Voi spune că privirea <concretă a> sinelui <unui înțelept sau a unui înger> nu e decât intuiția [intuitum] *continuă de sine a unei priviri printr-unul din aspectele* [species] *sale, reflectate într-o oglindă imaterială* [in immateriali speculo].

<Într-adevăr,> *cu toate că privirea și oglinda sinelui [animi] sînt unite în mod indisolubil în aceeași fire indivizibilă printr-o legătură internă* [. . .sint eiusdem et impartibilis substantie vinculum], *ele sînt la distanță <infinită>* [distant tamen] *una de cealaltă, așa cum a arătat, <cu nespus de multă claritate>, magister Carolus Bovillus în cartea <sa> despre <Arta celor> opuse.*

<Această distanță infinită> *este diametrul ideal <al lumii>* [spiritali dyametro], *este distanța reflexivă <a oricărui sine împlinit la sine însuși>, intervalul-ruptură* [rationalis hyatus] *care le unește și le separă, punîndu-le față în față, <exact> în*

același fel în care opusele stau unul împotriva altuia, privindu-se reciproc și locuind de o parte și alta a diagonalei <logice> [ut opposita seque respicientia contra se sistit et... ex adverso dyametri... collocat].

Prin urmare, cel mai important aspect [precipua species] care iradiază în oglinda sinelui împlinit [in speculo pellucet animi] – într-o memorie <concretă, bunăoară, ca cea a unui înțelept sau în amintirile anumitor îngeri> – e un aspect al privirii sinelui [species est... oculi animi], adică un aspect al înțelegerii active [agentis intellectus], <un aspect al sinelui> care parcurge – în oglindă – un interval-ruptură <infiniit>, pe o linie dreaptă, pornind de la sine [ab agente intellectu per rectum... intervallum].

Tot așa, înțelegerea activă <- ca rețea de operații - nu> este <altceva decât o pură> privire-de-sine [speculator sui], căci ea propagă mai întâi o imagine [imaginem... effudit] a ei însăși în oglindă, bucurându-se mai apoi de a o regăsi <din acel loc>, prin <acte de> contemplare și intuire [contemplari atque intueri ... letantur].

[Notele autorului]

- a) *Codex cartaceus descriptus* nu se (mai?) află la *Kon. Bibl.* (Biblioteca Regală din Haga). Serviciul *KB Catalogus* afirmă, de asemenea, că secția de *Manuscrise și stampe* nu are – și nici nu a avut vreodată – cote «KX». Ne întrebăm dacă acest codice a putut exista și altfel decât în imaginația «traducătoarei». Oricum, tratatul *De enigmatæ* nu este – pentru moment – atestabil, în vreo formă anume, cu excepția fragmentului «tradus» mai sus. Dată fiind, însă, vasta literatură *de speculis, de caligine* etc. în epocă, ca și predilecțiile asociative ale autorilor vremii pentru teme și locuri comune din *Noul Testament*, existența unui astfel de «tratată» nu e total improbabilă. [Pe de altă parte, colecția de *rara mathematica* din Leeuwarden – donație testamentară a lui Luitzen Egbertus Jan Brouwer (1881–1966) – include, într-adevăr, numeroase texte de interes major pentru istoria matematicii. Nici unul dintre acestea nu conține însă «însemnări marginale», cu aluzii de felul celor menționate de «traducătoare».]
- b) Ar fi de consultat, printre altele, Joseph M. Victor **Charles de Bovelles 1479–1553, An Intellectual Biography**, Geneva: Droz 1978, 191 p. (Pentru date corecte, vezi nota e, mai jos.) Contemporanii lui de Bovelles ne încredințează că acest autor a descoperit lucruri „care nu s-au mai văzut pe lume de nenumărate secole“, că a „calculat prin mijloace geometrice originale <...> cuadratura cercului [*sic*]“, și anume, „*mai exact* decât ar fi putut-o face vreunul din înțelepții de dinaintea lui“, și că tratatele sale [vezi nota d, mai jos] vorbesc despre lucruri care „n-au trecut prin mintea nici unui muritor, de la începutul timpului“.
- c) Textul prezent ar putea fi văzut *fi*e ca o traducere a unei *parafraze* a capitolului IX din *Liber de sapiente* al lui de Bovelles [*Alie sapientis et insipientis similitudines ex natura speculi*], *fi*e ca o *versiune liberă* a *acelui*și text, cu inserții ulterioare. De altfel, traducerea franceză a ediției critice recente [Charles de Bovelles **Le livre du sage**, Paris: Vrin 1982], datorată profesorului Pierre Magnard, își permite, deseori, libertăți aproape la fel de mari. Întrebarea principală nu pare a fi, totuși, *cine e realmente autorul textului?* – căci ideea de proprietate literară e inexistentă în sec. XVI și literatura de acest tip rămâne în mediul unui imens auto-plagiat, câteva secole la rînd, de pe la 1200 pînă la 1650 ori mai încolo – ci, mai degrabă, dacă astfel

de texte sînt, în general, *exact traductibile*... E lesne de observat că «traducerea» furnizată aici de M.v.d.B este o lectură care presupune – din cînd în cînd – o lectură *anterioară* a lui Husserl și a lui Valéry și «modernizează» în *acest* sens. Alteori, pare a *comenta* pasaje din *Absențe*...

- d) **Liber de intellectu, Liber de sensibus, Libellus de nichilo, Ars oppositorum, Liber de generatione, Liber de sapiente, Liber de duodecim numeris, Philosophicae epistolarum, Liber de perfectis numeris, Libellus de mathematicis rosis, Liber de mathematicis corporibus, Libellus de mathematicis supplementis**, Paris: Henri Estienne 1510. Reeditat [facsimil reprografic] la Stuttgart/Bad Cannstatt: Friedrich Fromann Verlag (Günter Holzboog) 1970. Tratatele *De sapiente*, *De nichilo* și *Ars oppositorum* există și în traduceri moderne. (Aproape ignorat de contemporani, *Liber de sapiente* a fost editat și tradus de cîteva ori în sec. XX, prin grija unor eminenti «seziemiști»: Raymond Klibansky [ediție critică: 1927, 1962], Eugenio Garin [traducere în italiană: 1943] și, recent, Pierre Magnard [ediție critică și traducere în franceză: 1982; vezi nota c, mai sus].) Tratatele «matematice» ale lui Bovillus – publicate, în parte, de casa Estienne în colecția din 1510 [vezi notele a-b, mai sus] – sînt de interes relativ limitat pentru istoricul disciplinei. Ele au fost urmate, în 1514, de o *Artă și Știință* vernaculară (în franceză) a *Geometriei, cu Figuri*... tot la Henri Estienne, «artă» care – serios remaniată, *revenue, augmentée et grandement enrichie*, ca *Géométrie pratique*... – are un oarecare succes în timpul vieții autorului, cu cel puțin șase ediții franceze, una latină și, chiar, o versiune flamandă, «deosebit de profitabilă» (*sonderlinghe profytelijck*, Anvers: J. Roelants 1547, 8vo), dac-ar fi să credem în *marketing*-ul vremii (pagina de titlu). Producția lui de Bovelles e însă departe de se epuiza în cele de mai sus. Ea mai include inevitabile «tratamente» de logică ori «dialectică» (chiar în tradiție terministă: i.e., *ars suppositorum* și «aplicații sermocinale» la umanoare), de metafizică, de filosofie naturală ori «fizică» – printre care un *in quarto* de «elemente», în exact 10 cărți, 100 *capita* și 1000 de propoziții –, teologie, etică etc., dar și poeme (în latină și franceză), «proverbe», gramatică ș.a.m.d.

- e) Data morții lui de Bovelles (1567) a fost stabilită recent, prin descoperirea *testamentului* său.

